

Medžiojamosios faunos ir medžioklės produktų vertė bei kainos LDK valdovo aplinkoje XV a. pabaigoje – XVI a. II pusėje

TOMA ZARANKAITĖ-MARGIENĖ

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 3, 01513 Vilnius

El. paštas toma.zarankaite@gmail.com

Remiantis daugiausia rašytiniais šaltiniais, straipsnyje pristatomi naujaisi medžiojamosios faunos ir medžioklės produktų vertės bei kainų LDK valdovo aplinkoje XV a. pab. – XVI a. II p. tyrimai. Šio tyrimo metu sukaupta informacija ir jos palyginimas su osteoarcheologiniais duomenimis leidžia naujai pažvelgti į medžioklės laimikio bei iš jo pagamintų produktų svarbą kasdienėje LDK valdovo aplinkoje XV a. pab. – XVI a. II p.

Raktažodžiai: LDK valdovo medžioklė, medžioklės laimikis, medžioklės produktas, kaina, vertė

IVADAS

Žvėrių medžioklė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK) nuo seno teikė didelę materialinę naudą bendruomenėms, bajorams ir valdovui. Ji buvo puikus mėsos, kailių, kaulų, odos bei kitų medžioklės produktų, nuolat naudojamų žmonių kasdienybėje, šaltinis. Žinoma, medžioklės reikšmė vien tuo neapsiribojo. Tai buvo ne tik laisvalaikio pramoga. Medžioklė rengė kilminguosius karui. Valdovo sėkmingai sumedžioti žvėrys galėjo simbolizuoti būsimas jo karines pergales, o medžioklių prabanga ir mastai išskyrė valdovą iš jo kilmingų pavaldinių. Į valdovo organizuotas medžiokles buvo kviečiami jo dvare apsilankę garbingi svečiai, užsienio šalių pasiuntiniai. Netoli rezidencijų įkurtuose žvėrynuose buvo laikomi ir medžiojami laukiniai žvėrys.

Ikivalstybiniais laikais dabartinės Lietuvos teritorijoje besiveisę žvėrys ir kailiniai žvėreliai buvo čia gyvenusių bendruomenių nuosavybė, kadangi medžioklės plotai buvo bendri. Tačiau palaiptiesiems bendruomenių medžioklės plotai mažėjo, nes vis dažniau buvo nusavinami LDK valdovų. Miškingos LDK teritorijos XIV–XVI a. tapo Lietuvos didžiųjų kunigaikščių pamėgta medžioklių vieta. Tankiose giriose buvo gausu medžiojamos faunos.

Aptariamo laikotarpio literatūrinuose tekstuose ar metraščiuose neretai ekonominė (reikia manyti ir karinė) krašto galia siejama su vešlių girių ir derlingos žemės teikiamomis gėrybėmis [60, 248]. Antai Bychovco kronikoje plačiai ir vaizdingai aprašomas LDK kraštovaizdis: „Plaukdami Nemunu aukštyn <...> pamatėme abipus aukštus kalnus, o už tų kalnų – plačias lygumas ir vešlius ąžuolynus, lūžtančius nuo gausybės visokių žvėrių, visų pirma taurų, stumbrų, briedžių, elnių, stirnų, lūšių, kiaunių, lapių, voverių, šermuonėlių ir įvairių kitų“ [12, 71]. Šios vertybės bei išskirtinės naudojimosi jomis prerogatyvos stiprino politinį valdovo prestižą. Medžioklėse demonstruojamas valdovo ištvermingumas bei jaunatviškumas liudijo jo kaip kario gebėjimus [44, 1–6; 8, 136–140; 43, 198–112; 55, 145], garantuojančius nuolatinį produkto (medžioklės atveju – laimikio) įgijimą [34, 85] bei teisę jį dalyti savo valdiniais. Antai Ldk Vytautas rašė Zigmantui Liuksemburgiečiui, kad LDK krašto galią liudija žvėrių ir žuvų gaudymvietės, įvairūs mainai (mediena ir kitomis naudmenomis) [20, 468].

XVI a. Europos žemėlapiuose LDK teritorijoje vaizduojami dideli girių masyvai liudija, kad giria to meto valdančio elito savivokoje buvo reikšmingas objektas [40, 60–61, 62–63, 64–65, 78–79, 88–89]. Vėlyvaisiais viduramžiais bei ankstyvaisiais naujaisiais laikais miškas traktuotas ne tik kaip materialinių gėrybių šaltinis, bet ir kaip mistinių, gydančių galių turinti erdvė, aštrinanti klausą bei regėjimą, išblaškanti blogą nuotaiką ar net ilginanti gyvenimo trukmę [8, 127].

Šio tyrimo metu gilinsimės į materialinį LDK valdovo medžioklės aspektą, giliau neanalizuodami sociopolitinio ar mentalinio aspektų. Nors ekonominis medžioklės aspektas kone labiausiai legitimuoja medžioklę kaip veiklą, tyrimų apie medžioklės laimikio ir iš jo pagamintų produktų panaudą XV a. pab. – XVI a. II p. LDK valdovų dvaruose lietuvių istoriografijoje iki šiol beveik nėra. Bene viena pirmųjų mokslinių publikacijų, skirtų atskleisti įvairius visuomenės ir gamtos sąveikos aspektus, yra Artūro Dubonio *Lietuvos istorijos* III tome parašytas tekstas [33, 19–240]. Visuomenės ir gamtos sąveikos problematiką (tik vėlesnio laikotarpio) taip pat analizavo Gintautas Sliesoriūnas [52, 111–118]. Teisės istoriko J. Machovenko straipsniuose analizuojami medžioklės ūkio klausimai Lietuvos statutuose [41, 70–19] bei gyvūnų apsaugos LDK realijos [42, 585–595]. Remdamasis vėlesnio laikotarpio šaltiniais A. Tyla [56] aptaria LDK išdo XVI a. II p. – XVII a. vid. problemas, tačiau šiame darbe randame naudingos informacijos ir apie mūsų tiriamą laikotarpį.

Straipsnyje aktualizuojamos dvi viena kitą papildančios problemos: pirmoji – medžioklės faunos vertė ir kainos, antroji – medžioklės produkcijos įvairovė, kaina bei panauda LDK valdovo aplinkoje XV a. pab. – XVI a. II pusėje. Šiuos klausimus padės išgildinti LDK medžiotos stambiosios faunos vertės ir kainų lyginamoji analizė, paremta Lietuvos Statutuose esančia informacija. Taip pat svarbu atskleisti, kaip valdovo reikmėms buvo panaudojamas valdovo medžioklių metu sugautas laimikis ar į valdovo išdą kaip duoklė surinkti laukinių žvėrių produktai. Šaltinių, išsamiai atskleidžiančių žvėrienos reikšmę kilmingųjų mitybos racione ar leidžiančių nustatyti, kam valdovo dvare buvo panaudojami laukinių žvėrių kailiai, oda, kaulai ar kitos laimikio dalys, labai trūksta. Pagrindiniais šaltiniais galime laikyti Aleksandro Jogailaičio bei Žygimanto Augusto dvaro sąskaitų knygas [9; 10; 11]. Čia randama informacija labai fragmentiška, tačiau susisteminti duomenys leidžia daryti išvadas apie laukinių žvėrių produktų ir jų apdirbimo kainą XV a. pab. – XVI a. pr., taip pat atsakyti į klausimą, ar galima kalbėti apie produktus iš laukinių žvėrių kaip pinigų ekvivalentą valdovo dvare atsiskaitant su dvaro pareigūnais ir dvarionimis. Tyrimui naudingos informacijos randame ir *Lietuvos Metrikos* 8-oje Teismų bylų knygoje [13], 9-oje

Viešųjų reikalų knygoje [17], 12-oje [14], 19-oje [15], 25-oje Užrašymų knygoje [16]. Šis siauros imties tyrimas apie medžioklės laimikio panaudojimą LDK valdovo aplinkoje, laukinių žvėrių vertės ir kainų dinamiką papildo ekonominės bei materialinės LDK istorijos žinias.

MEDŽIOJAMOSIOS FAUNOS VERTĖ IR KAINOS LIETUVOS STATUTUOSE

Istoriografijoje europinė viduramžių valdovo medžioklės tradicija kildinama iš Senovės Romos laikų, kai Romos imperija pasidalijo į Vakarų Romos ir Rytų Romos imperijas [62, 313]. Vakarų Europos viduramžių valdovo medžioklės konceptas kūrėsi veikiamas bizantiško medžioklės ceremonialo, kai po kryžiaus žygių riteriai grįždavo namo su naujais kasdienybės įpročiais [62, 313, 316, 318, 319]. Šiame kontekste valdovo medžioklė buvo ne tik apsirūpinimo maistu šaltinis, bet ir sakralus veiksmas, demonstruojantis valdovo galią [62, 316]. Šią į Vakarų Europą atneštą tradiciją viduramžiais palaiapsniui imta įtvirtinti juridiniuose dokumentuose ir teisyuose. Tiesa, pagoniškos Lietuvos valdovų medžioklėms darė įtaką senieji baltų papročiai (1), tačiau Lietuvai tapus krikščioniška valstybe, LDK valdovo medžioklės vis labiau atitiko Vakarų Europos valdovų praktikuojamą medžioklės modelį, žinoma, savitą, formuojamą gamtinių sąlygų bei pagoniškų tradicijų.

Valdomos miškų ir medžioklės plotų teritorijos buvo labai svarbus medienos, maisto, kailių, odos ir kitų naudmenų šaltinis. Galima teigti, jog nuo valdovo turimų naudmenų iš dalies priklausė jo valdžios tvirtumas ir dvaro ekonominė gerovė. Todėl nenuostabu, kad valdovo domene tiek Vakarų Europoje, tiek LDK nemažą dalį sudarė miško ir medžioklės naudmenos, o vertingos teritorijos imtos saugoti. LDK valdovas buvo suinteresuotas išlaikyti ar įgyti kuo daugiau gaudymviečių (lot. *venacionibus*, rusėn. *ловьи, ловища*, lenk. *łowry*) su jose esančiomis varomis (rusėn. *остынь*), kadangi ten sumedžiota žvėriena ir kailiai buvo reikalingi valdovo dvarui ir valstybės išdui, o varų gausa bei įvairovė LDK valdovo pamėgtose giriose garantavo džiugias ir sėkmingas Lietuvos didžiojo kunigaikščio medžiokles.

XIV–XVI a. stambiųjų gyvūnų medžioklė visų pirma buvo valdančiojo elito pramoga ir privilegija, o laukinių gyvūnų mėsa pavairindavo diduomenės stalą [58, 3–11]. Lietuvos pietrytinėje dalyje – Vilniaus, Kernavės ir Trakų apylinkėse – susiformavus Mindaugo domeniui, ši teritorija tapo Lietuvos valstybės centru. Todėl natūralu, jog Lietuvos valstybės politiniame branduolyje buvo valdovų rezidencijos ir medžioklės pilys [58, 3–11]. Be Lietuvos valdovų ir sričių kunigaikščių, gana didelę medžiojančiųjų dalį sudarė pilių įgulos, tačiau paprastų bendruomenininkų racione laukinių žvėrių mėsos būta gerokai mažiau [58, 6].

XV a. pab. – XVI a. pr. Europoje stumbrų populiacija ėmė nykti, daugiausia šių gyvūnų buvo LDK giriose ir Prūsijoje [50, 146]. Aptariamuoju laikotarpiu stumbrus medžioti LDK galėjo tik pats valdovas [15, 82–83, Nr. 29], todėl galima daryti prielaidą, jog šis gyvūnas buvo geidžiamas valdovo trofėjus. Stambus stumbras (kai kurie patinai gali sverti iki 800 kg)

(1) Kadangi šio straipsnio problematika skirta XV a. pab. – XVI a. II p. laikotarpiui, plačiau šio teiginio čia neanalizuosime. Ankstyvuosiuose LDK šaltiniuose galime aptikti medžioklės proceso ar laukinių gyvūnų sakralizavimo atvejų, pavyzdžiui, juos galima išvelgti Vygando Marburgiečio tekstuose aprašomuose įvykiuose. Jis mini, jog 1382 m., Kęstučio laidotuvių metu, kartu su jo palaikais buvo sudeginti medžiokliniai paukščiai bei šunys. Bychovo kronikoje teigiama, kad kunigaikščių laidotuvių metu kartu su kūnu buvo deginami ir lokio arba lūšies nagai. Laukinių gyvūnų sakralizavimo apraiškas patvirtina ir archeologų radiniai. Tačiau senojo baltų tikėjimo įtaka LDK valdovo medžioklės eigai – atskiro tyrimo problema.

buvo nemenkas fizinių jėgų išbandymas medžioklės dalyviams arba puiki dovana norint padaryti įspūdį užsienio valdovams. Pavyzdžiui, XVI a. gyvenusio poeto, humanisto (1504 m. dalyvavusio Ldk Aleksandro rengetoje medžioklėje) Mikalojaus Husoviano sukurta giesmė apie stumbrą turėjo palydėti į Romą pas popiežių Leoną X siunčiamą specialiai pagamintą stumbro iškamšą, kuri dėl popiežiaus staigios mirties taip ir nebuvo išsiųsta [60, 234].

Žygimantas Augustas nenoriai dalydavosi stumbro medžiokle su kitais kilmingaisiais. Tiesa, yra žinomi valdovo leidimai, suteikę teisę Radvilai Rudajam medžioti valdovui priklausiusiose teritorijose [47, 48], tačiau apie teisę medžioti stumbrus juose neužsimenama. Pavyzdžiui, 1548 m. valdovas laiške Radvilai Rudajam pranešė apie jam suteiktą leidimą medžioti Rūdninkuose, tačiau įspėjo tai daryti diskretiškai [18, 7; 48, 30]. Greičiausiai todėl, kad toks leidimas buvo suteiktas kaip malonė ir draugiškumo išraiška, bet nederėjo oficialiam valdovo medžioklės ūkį saugančiam pareigūnui – didžiajam medžiokliui (lot. *praefectus venationum, grand vencur*, rusėn. *ловчий великий*, lenk. *łowczy hospodarski (łowczy wielki)*, vok. *oberjagermeister*), kuris turėjo būti pavyzdžiu savo pavaldiniams.

LDK valdovas, suteikdamas privilegijas bajorams, numatydavo tolesnį perduodamų teritorijų eksploatavimą ir užsitikrindavo savo regalijas. Pavyzdžiui, 1502 m. Ldk Aleksandras, suteikdamas bajorui Hanusui valdyti Birštone žemę su jai priklausančiais valstiečiais, akcentuoja, jog didžiajam kunigaikščiui pačiam būnant Birštone ir ten medžiojant, žmonės, kurie suteiktimi duoti bajorui Hanusui, vis vien medžioklės metu turės tarnauti pačiam valdovui [16, 179–180, Nr. 120]. Ldk Žygimantas Senasis 1522 m. gegužės 12 d. suteiktoje privilegijoje Volynės žemioniui Kozinskiui valdyti Zabolsko girios kampą uždraudžia minėtam bajorui naudotis valdovui priklausančia giria ir įspėja, kad jokia žala tiems plotams nebūtų daroma [14, 377–378, Nr. 473]. Jei valdovas nusprendavo atiduoti valdyti girias savo pamėgtose medžioklių teritorijose, tai darydavo su išlygomis, deklaruojančiomis jo medžioklės teisės prerogatyvas. Panašių stumbrų medžioklės draudimų atvejų randame dar Ldk Kazimiero laikų dokumentuose [37, 49].

Regis, paskutiniai leidimai sumedžioti stumbrą kilmingiesiems (nedalyvaujant valdovui) buvo surašyti tik valdant Žygimantui Senajam. Antai yra žinoma, kad 1509 m. sausio 2 d. raštu Žygimantas Senasis perleido Goniondzo ir Raigardo valdas Mikalojui Radvilai ir suteikė išskirtinę teisę medžioti stumbrus šiose valdose (lot. ... *ferarum et presertim bisontum, castorumque venacionibus...*) [2]. Šis raštas buvo transumuotas 1529 m. birželio 16 d. Krokuvoje [2].

Tokių aktų, datuojamų Žygimanto Augusto laikotarpiu, kol kas neaptikta. Tačiau akivaizdu, kad nusprendęs suteikti atiduoti valdyti girias savo pamėgtose medžioklių teritorijose, Žygimantas Augustas tai darydavo su išlygomis. Antai privilegija bajorams Topčikalai, Košeliui ir Vervečkai dėl dvarų su jiems priklausančiais miškais, esančiais Belsko paviete, suteikė visas teises naudotis miškų gėrybėmis ir leido medžioti visus žvėris, išskyrus stumbrus [15, 82–83, Nr. 29] (rusėn. *кrome зубров*, lot. *bisontibus exceptis*). Viena vertus, tokį apsisprendimą galėjo lemti noras išlaikyti prerogatyvą pavaldinių atžvilgiu, kita vertus, minėtas spartesnis šių stambių žvėrių nykimas XVI a. skatino valdovą užsitikrinti pakankamą mėgstamos medžioklės faunos kiekį. Iškaltas yra ženklus stumbro kainos pokytis Trečiajame Lietuvos statute, kuri šokteli nuo 12 rublių grašių (PLS [19, 221] ir ALS) iki 20 rublių grašių (žr. 1 pav.). Žinoma, penkiasdešimt devyneri metai, skyrę šiuos statutus, leidžia teigti, kad įtakos kainos pakilimui galėjo turėti ne tik šių raguočių nykimas, bet ir atsiradusi infliacija, kadangi iki 1580 m. lietuviškojo

grašio vertė buvo 1/5 karto didesnė už Lenkijos grašį ir tik 1580 m. ji buvo sulyginata [35]. Tačiau tuo paremti stumbro kainos kilimą neleidžia kitos gyvūnų rūšys, kadangi toliau pateikiamoje diagramoje matyti, kad kilo gražu ne visų gyvūnų kainos. Be stumbrų, pagal Trečiąją Lietuvos Statutą, brango tik bebrai, kurių kaina pakilo nuo 2 kapų grašių iki 4 kapų grašių (juodųjų bebrų) ir nuo 1 kapos grašių iki 2 kapų grašių (už rudąjį bebrą) (žr. 1 pav.).

Lietuvos Metrikos knygoje išlikę dokumentai liudija, jog, nepaisant didelių gresiančių baudų, valdovo stumbrų medžioklės monopolis buvo pažeidžiamas. Antai dėl šios priežasties pats valdovas 1522 m. iškėlė bylą Jonui Iljiničiui, kadangi šis neleistinai medžiojo didžiojo kunigaikščio girioje ir, be kitų žvėrių, užmušė penkis stumbrus, padarydamas didelę žalą valdovui [13, 40–41, Nr. 27–28].

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. suintensyvėjusi medžioklės plotų apsauga nereiškė didžiojo kunigaikščio siekio kuo stipriau saugoti gyvūnų rūšis nuo galimo išnykimo. Ji turėjo garantuoti tik nuolatinę medžiojamos faunos pasiūlą, kadangi šiuo laikotarpiu buvo pripažįstamos nuosaikios hedonizmo normos, deklaruojančios žmogaus pranašumą prieš žvėrį [29, 62] ir pabrėžiančios žmogaus teisę saikingai džiaugtis visomis girių teikiamomis gėrybėmis. Mikalojus Husovianas giesmėje apie stumbro medžioklę nedviprasmiškai atskleidžia šį požiūrį: „Žūsta savaimė dėl to sparnuotieji paukščiai ir žvėrys, / Jeigu per šykščiai su jais elgiasi turintys juos. / Teko ne kartą matyt, kaip didžiuos ežerus nyksta žuvys, / Jei šeimininkas per daug gailisi gaudyti jas“ [8, 126].

Apertame kontekste privalu atkreipti dėmesį į sąvokų *medžioklės regalija* bei *medžioklės monopolis* skirtumus. Neretai istoriniuose tekstuose šios sąvokos vartojamos sinonimiškai, tačiau į tarp jų egzistuojančius skirtumus dėmesį atkreipė žymūs teisės istorijos tyrinėtojai T. Mankowskis, J. Bardachas, K. Bučka. Monopoliumi įvardijamas atvejis, kai valdovas ar bajorai valdo konkrečią medžioklės ūkio sferą, iš kurios gauna daug pajamų, o regaliją turėtume traktuoti kaip teisę atlikti tam tikrus juridiskai reglamentuotus veiksmus. Kitaip nei LDK, tiek Šventosios Romos imperijoje, tiek Lenkijos karalystėje medžiojama fauna klasifikuota pagal valdovo ir kilmingųjų turimas medžioklės regalijas [51, 192]. Antai Šventosios Romos imperijos juridiniuose dokumentuose ilgainiui įteisinta „Aukštoji medžioklė“ – ankstesniuose amžiuose leistina išskirtinai tik valdovui, o nuo XIII a. – ir kitiems kilmingiesiems. Ši regalija apėmė raudonųjų ir juodųjų elnių, europinių stumbrų, briedžių, bebrų, kalnų ožių, gemzių (specifinė kalnų ožka) medžioklę. Į šį sąrašą patenka ir didieji plėšrūnai – vilkai, lūšys, meškos, stambieji paukščiai – gervės, garniai, ereliai, sakalai. Kiti neišvardyti gyvūnai priklausė mažajai medžioklei. Kadangi vokiečių medžioklės teisė, priešingai nei LDK, nebuvo susisteminta visai valstybei bendrame įstatymų sąvade, medžioklės teisės reglamentavime neretai „atsirasdavo vietos“ interpretacijoms. Antai šalia minėtų kategorijų skirties kai kuriose vietovėse egzistavo ir tarpinis variantas – „vidurinė medžioklė“, kai gyvūnų priklausymą vieno ar kito tipo medžioklei lemdavo medžioklės plotų savininko pomėgiai ir prioritetai. Kaip atsakas į kilmingųjų teisę vyti sužeistą žvėrį valdovui priklausančiose naudmenose egzistavo valdovo teisė naudotis išskirtine regalija, leidusia suverenui medžiojamą žvėrį vyti bet kurioje teritorijoje, net neatsižvelgiant į metų laiką [45, 11].

Lenkijoje medžioklės teisė, vėlgi priešingai nei LDK, nebuvo susisteminta bendrame visai valstybei įstatymų sąvade (pagrindiniu bandymu galime laikyti 1420–1423 m. Kazimiero Didžiojo Statutus) [19, 12, 328], tačiau būtent XIV–XV a. Lenkijos karalystės valdovo regalijos apsiribojo teise visur ir visada vyti sužeistus žvėris, teise į *Animalia superiora* (aukštąją)

medžioklę ir teise suteikti medžioklės teisę savo pavaldiniams. Palyginimui derėtų atkreipti dėmesį, kokia medžiojama fauna Lenkijos karalystėje buvo priskirtina aukštosios medžioklės grupei. Tai buvo taurai, stumbrai, elniai, laukiniai arkliai, sąjgos, šernai, briedžiai, lūšys, lapės, vilkai, ožiai, barsukai, netgi erniai, o mažajai medžioklei (*Animalia minuta*) priskirtini medžiojamieji paukščiai ir smulkieji kailiniai žvėreliai. Kaip ir Šventosios Romos imperijoje, čia išskiriama ir vidurinės kategorijos *vidutinė medžioklė* [45, 11; 51, 50].

Aptartame kontekste savita medžioklės teisės raida išsiskiria LDK atvejais. Galima kelti prielaidą, jog būtent dėl vėlyvesnės medžioklės ūkio administravimo įteisinimo proceso pradžios pastarasis atspindi skirtingomis epochomis susiklosčiusios paprotinės medžioklės teisės tradicijas ir LDK valstybės valdovų bei kilmingųjų interesus. Nors LDK juridiniuose dokumentuose akivaizdžiai matome įteisintas valdovo medžioklės regalias, o daugelio šaltinių tyrimas leidžia išgryninti valdovo ir kitų kilmingųjų pamėgtas medžioti gyvūnų rūšis, vis dėlto galime teigti, jog adekvataus medžiojamos faunos kategorijų išskyrimo specialiomis sąvokomis neaptinkame, nors ir pastebime konkrečią LDK valdovo vertintos medžiojamos faunos apsaugą.

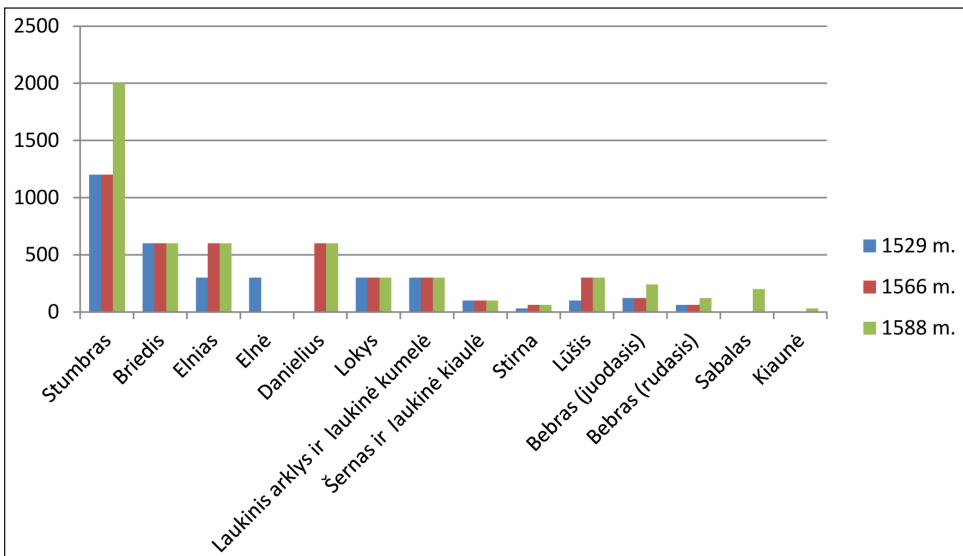
Tiesa, svarbu atkreipti dėmesį, jog Lietuvos didysis kunigaikštis rūpinosi medžiojamų žvėrių, kurių medžioklės teikiama ekonominė nauda turtino jo išdą, apsauga [14, 377–378, Nr. 473] ir jų įkainiai buvo gana dideli (tačiau mažesni nei bauda už neteisėtą stumbro užmušimą). Pagal PLS IX skyriaus 2 straipsnį, už briedį reikėjo sumokėti 6 rublius grašių, už elnią ar elnę, lokį, laukinį arklį ar kumelę – po 3 rublius grašių, už šerną ar lūšį – po rublį grašių, o už stirną – puskapę grašių [19, 221–222]. ALS X skyriaus 2 straipsnio duomenimis, už neteisėtą briedžio, elnio, danieliaus užmušimą reikėjo sumokėti po 6 rublius grašių, už lokį, laukinį arklį ar kumelę, lūšį – po 3 rublius grašių, už šerną ar laukinę kiaulę – po 1 rublį grašių, už stirną – pusę kapos grašių [23, 185–186]. TLS X skyriaus 2 straipsnyje numatyta, kad už neteisėtą briedžio, elnio, danieliaus užmušimą reikėjo sumokėti po 6 rublius grašių, už lokį, laukinį arklį ar kumelę, lūšį – po 3 rublius grašių, už šerną ar laukinę kiaulę – po 1 rublį grašių, už stirną – 1 kapą grašių [24, 270].

Būtinybė susimedžioti sau maisto neslėgė didžiojo kunigaikščio pečių, nors XV a. pr. prieš karinius žygius buvo kaupiamos žvėrienos atsargos. Antai Jogaila ir Vytautas, ruošdamiesi Žalgirio mūšiui, visą 1409 m. rudenį ir žiemą praleido medžiodami stambiuosius žvėris savo kariuomenėms [12, 113; 53, 205]. Yra žinoma apie XV a. pab. – XVI a. II p. specialias medžioklės tarnybas turinčius valstiečius – kiaunininkus (rusėn. *куничьник*), šernininkus (rusėn. *свинух*), bebrininkus (rusėn. *бобровник*), gojininkus (rusėn. *гаевник*, *врад гаевъництва*), turėjusius aprūpinti valdovo dvarą reikiama miško produktais bei žvėriena. Labai daug medžioklės produktų į valdovo dvarą pristatydavo šauliai (lot. *sagitarius*, rusėn. *стрелец*). Šie daugiausia gyveno didelėse giriose arba prie jų, kadangi 1558 m. instrukcija matininkams ir revizoriams valdovas įsakė šaulius apgyvendinti gerose dirbamose žemėse netoli girių [27, 72]. LDK valdovo medžioklės reikmėms šauliai nuo kiekvienų trijų valakų (jei pasiimdavo trečiąjį) turėdavo skirti po du porinius vežimus ir per metus pateikti sutartą žvėrienos ir paukštienos kiekį LDK valdovui [36, 7]. Šauliai turėjo garantuoti girių apsaugą, tačiau valdovas pabrėžė, jog jiems patiems neileidžiama savavališkai medžioti ar baidyti žvėris [28, 625].

R. Volkaitės-Kulikauskienės Punios piliakalnio tyrimai, kurių metu XV a. sluoksnyje rasta labai daug laukinių stambiųjų žvėrių kaulų, o kailinių žvėrelių medžioklės pėdsakų neaptikta visiškai [61, 44–46], taip pat liudija, jog čia rengtos didžiojo kunigaikščio medžioklės buvo grynai pramoginės. XV–XVI a. susidariusiame kultūriniam sluoksnyje

80,8 % rastų kaulų priklausė naminiams gyvūnams ir tik 19,2 % – medžiojamiems žvėrimis; iš pastarųjų 90 % priklausė stambiams kanopiniams – stumbrams, šernams, stirnoms, briedžiams bei tauriesiems elniams, o 10 % sudarė laukinių kailinių žvėrių ir žvėrelių kaulai – meškų, kiškių bei vilkų [61, 44–46]. Užsienio istorikai atkreipia dėmesį, kad šalies gyventojų racionas visų pirma priklauso nuo gamtinių sąlygų ir to meto biologinės įvairovės, t. y. kokios tinkamos maistui gyvūnų rūšys veisėsi toje teritorijoje [49, 1–2]. Ši informacija leidžia teigti, kad aptariamoju laikotarpiu valdovo racione vyravo naminių gyvūnų mėsa. Vis dėlto neretai stengtasi valdovo pramogą suderinti su ekonomine būtinybe, kadangi LDK gerokai ilgiau nei Vakarų Europoje sumedžiota žvėriena buvo papildomos didžiojo kunigaikščio dvaro maisto atsargos [39, 329; 30, 222]. Labai svarbu pažymėti, jog XV a. vyravusi medžioklės samprata (turėjusi pristatyti kone idealų valdovo / kario / aistringo medžiotojo tipą) XVI a. imta sieti su hedonistinio gyvenimo būdo idealais, o išsilavinimas, mokslas ir dvasinių vertybių puoselėjimas tapo svarbesnis už kūno jėgą ir buvo laikomas valstybės tvirtumo šaltiniu [8, 235–236].

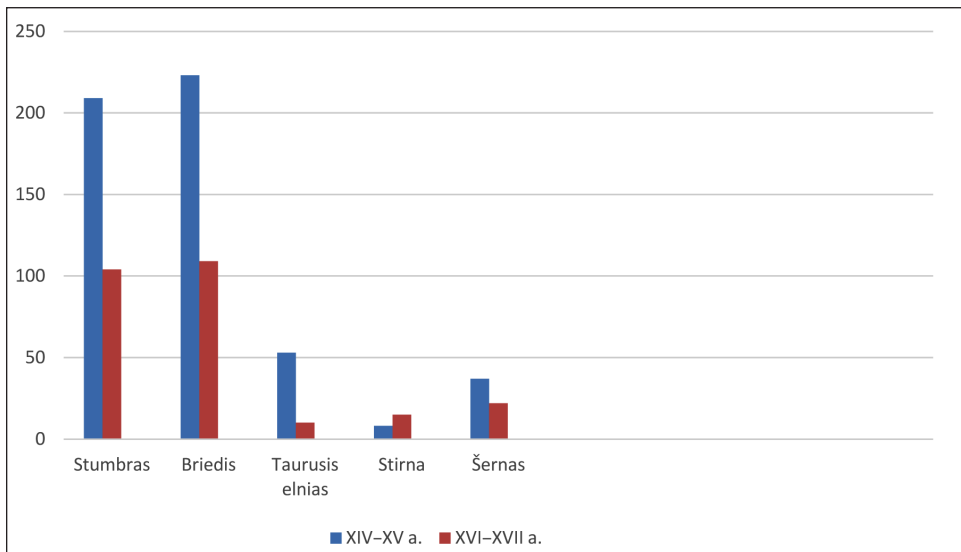
Reikia atkreipti dėmesį, jog tuo metu, kai naminių gyvulių kainos kilo, o medžioklinių šunų bei paukščių sumažėjo perpus ar dar daugiau, medžiojamų žvėrių įkainiai XVI a. II p. išliko beveik tokie pat (išskyrus aptartus atvejus) [23, 185]. Tai galėtų liudyti, kad, mažėjant medžioklės kaip apsirūpinimo maistu reikšmei (apie tai leidžia spręsti atpigęs medžioklės inventorių), minėti gyvūnai išliko reikšmingi didžiojo kunigaikščio medžioklės ūkiui, o jų brangumą lėmė kiti veiksniai (t. y. nebe gyvybinių poreikių patenkinimo būtinybė, o medžioklės prestižiškumas ir teisė / garbė nukauti stambų žvėrį).

1 pav. Laukinių gyvūnų kainų palyginimas Pirmajame, Antrajame ir Trečiajame Lietuvos statutuose (2)

(2) Rublis grašių = 100 grašių, kapa grašių = 60 grašių, pusė kapos grašių = 30 grašių; Y ašis vaizduoja grašius.

Teiginį apie XVI a. mažėjančią žvėrienos vaidmenį kasdieniame racione taip pat patvirtina ir papildo G. Piličiauskienės tyrimai [5, 24, lentelė Nr. 3]. Mokslininkė išanalizavo 9 477 gyvūnų kaulus, rastus Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1988–2003 m. vykusių archeologinių šios vietovės tyrimų metu. Rezultatai atskleidė (3) XVI–XVII a. sumažėjusį visų laukinių gyvūnų sunaudojimą (išskyrus stirnų), ypač stumbrų, briedžių, tauriųjų elnių bei šernų (žr. 2 pav.).

2 pav. XIV–XVII a. laukinių gyvūnų kaulų skaičiaus pokytis Vilniaus Žemutinėje pilyje

MEDŽIOKLĖS PRODUKTŲ VERTĖ IR KAINOS XV A. PAB. – XVI A. II P. LDK VALDOVO APLINKOJE

Sunku tiksliai nustatyti, koku mastu medžioklės laimikis papildydavo LDK valdovo maisto atsargas ir kiek kasdienybėje naudojamų produktų buvo pagaminama būtent iš medžioklėse sugauto laimikio. Archeologiniai duomenys ne visuomet atspindi realią situaciją, kadangi medžioklės laimikis buvo išdorojamas, „iškaulinamas“ dar medžioklės lauke arba medžioklės dvaruose. Į valdovo rezidenciją neretai buvo pristatoma jau paruošta mėsa, kurią atitinkamai sutvarkydavo dvaro meistrai. Pavienės žinutės valdovų dvaro sąskaitų knygose leidžia tik interpretuoti medžioklės laimikio panaudojimo būdus ir mastą LDK valdovo dvare aptariamuoju laikotarpiu, todėl istorinių bei osteoarheologinių šaltinių gretinimas iš esmės papildo vienas kitą ir atskleidžia išsamesnį tiriamos problemos vaizdą.

Nors žvėriena XV a. pab. – XVI a. II p. valdovo racione nevaicino pagrindinio vaidmens apsirūpinant maistu, ji išsiskyrė skoniu ir tekstūra, todėl pajvairindavo kilmingųjų racioną. Nėra žinoma, kuo skirdavosi kasdieninis valdovo maistas nuo pateikiamo puotose [32, 20], tačiau dažnai valdovo racioną ir puotų „valgiaraštį“ papildydavo medžioklių

(3) Už galimybę pasinaudoti osteoarheologinių tyrimų duomenimis dėkoju dr. G. Piličiauskienei.

metu sugauta žvėriena (stumbriena, briediena, elniena, šerniena, kiškiena) bei paukštie-
na (laukinės antys, kurapkos, tetervinai), gaminama ir patiekama su įvairiais padažais
ir užpilai [1, L. 1169; 54, 58]. Apie medžioklės produktų kiekį, suvartojamą priimant
svarbius Lietuvos didžiojo kunigaikščio svečius bei pasiuntinius, šiek tiek informacijos
randame *Lietuvos Metraštyje*. Šaltinyje teigiama, jog Lucko suvažiavime puotoms skiria-
mą kasdienį davinį sudarė iki septynių šimtų statinių midaus, neskaitant muskatelio (4),
vyno ir malvazijos bei įvairių kitų gėrimų, o prie jų buvo patiekama po septynis šimtus
telyčių, avinų, paršų, po šešis šimtus stumbrų, po šimtą briedžių, neskaitant įvairios kitos
žvėrienos ir daugelio kitų mėsiskų bei naminių patiekalų [12, 114]. Žinoma, šie skaičiai
vargu ar atspindi realybę, juolab kad pastebime akivaizdžią metraštininko tendenciją hi-
perbolizuoti, tačiau tai liudija, jog to meto visuomenėje valgio gausa ir patiekalų įvairovė
buvo siejama su valdovo galia bei prestižu.

Žvėriena tapdavo puikia dovana ar atlygiu – žvėrienos dovanojimo akcijos buvo itin
dažnas LDK valdovo dvaro kasdienybės reiškinys. Pompastiški žvėrienos dovanojimo
atvejai žinomi dar iš Jogailos ir Vytauto laikų. Po medžioklių didžiojo kunigaikščio dva-
ruose buvo rengiamos iškilmingos puotos, sumedžiota žvėriena apdovanojami svečiai
[20, 56; 59; 60; 94; 219; 271; 273; 303; 6, 138; 4, 119; 32, 25; 53, 205]. Viename XV a. šal-
tinyje išliko duomenų apie itin pompastišką dovanojimo ceremoniją, kurios metu Jogaila
vyskupams į Konstančą siuntė tris gyvus taurus. Kadangi jų gabenimas užtruko, pakeliui
buvo nuspręsta du nuvargusius žvėris paskersti ir į Konstančą gabenti silkių statinėse
pasūdytą žvėrieną. Trečią taurą buvo įsakyta pasūdyti jo paties odoje su gerais priesko-
niais [57, 274]. Atgabentas į Konstančą ir imperatoriaus Zigmanto I įsakymu papildytas
naujais prieskoniais (kad dar kurį laiką išsilaikytų), šis tauras buvo pasiūstas toliau Reino
upe Anglijos karaliui (5). Žinoma, šiuo atveju turėjo būti svarbus ne dovanojamos žvė-
rienos kiekis, bet pats jos dovanojimo aktas bei gabenimo būdas: „[taurą] bevežant iš
Konstanco, heroldai pūtė trimitus, kad visi galėtų jį matyti“ [21]. Tokios „dovanojimo
akcijos“ nebuvo pavienės. Antai yra žinoma, jog Ldk Vytautas taip pat ne sykį siuntė
sumedžioto tauro mėsą didžiajam Ordino magistrui dovanų [20, 375–377]. XVI a. tokia
diplomatijos forma taip pat išliko aktuali. Pavyzdžiui, 1546 m. Belovežo girioje organi-
zuotos medžioklės metu buvo prisūdytos net trisdešimt penkios statinės stumbrų mėsos
ir išsiūstos dovanų [38, 326].

XV–XVI a. puoselėjant įvairius diplomatinis ryšius stumbrų ar taurų dovanojimas
turėjo išskirtinę reikšmę. Be minėto LDK valdovo prestižo demonstravimo, buvo tikimasi
padaryti įspūdį to meto Europos galingiesiems [31, 20], kadangi šių žvėrių medžioklės
prasmė buvo „platesnė nei grobis ar pramoga“. Šaltiniuose minimi ir kiti stumbrų do-
vanojimo atvejai užsienio valdovams. Pavyzdžiui, *Lietuvos Metrikos* knygoje yra išlikęs
Žygimanto Augusto įsakas Belovežo ir Kameneco girininkui Ivanui Liadskiui neimti iš
girininkų-varovų duoklės, kadangi pastarieji turėję daug vargo, gabendami stumbrų jau-
niklius į Varšuvą, o iš ten į Vieną, ir dėl šios priežasties nespėję įdirbti savo valakų [17,
121–122, Nr. 114].

(4) Saldus desertinis vynuogių vinas su aitroku gėlių kvapu.

(5) Reikia atkreipti dėmesį, kad toks mėsos gabenimo ir pateikimo būdas šiandien gali pasirodyti
atgrasus, tačiau net šiais laikais gurmanai mėsą brandina 40, 50 ar net 60 dienų. Per šį laikotarpį
mėsoje esantys fermentai suardo jos jungiamąjį audinį, todėl mėsa tampa minkštesnė bei skanesnė.
Veikiausiai, mėsos brandinimo nauda patiekalų skoniui pastebėta ir mūsų aptariamuoju laikotarpiu.

Yra žinoma, kad 1548 m. Žygimantas Augustas leido Radvilai Rudajam medžioti valdovui priklausiusiose giriose, kad tuo metu jau didžiuoju LDK medžiokliu paskirtas Radvila Rudasis galėtų nusiųsti sumedžiotos žvėrienos Barborai Radvilaitei į Vilnių [18, 7; 48, 30]. Apie valdovo didikui suteiktą išskirtinę medžioklės teisę liudija ir vėlesni šaltiniai. Antai 1549 m. LDK maršalka Radvila Juodasis dėkojo Mikalojui Radvilai Rudajam už atsiųstą žvėrieną ir juokaudamas pažymėjo, kad jei ne jo didžiojo medžioklio pareigybė, reikėtų mirti iš bado [47, 50–51].

XV a. pab. – XVI a. II p. valstybės išdas atsiskyrė nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio išdo [56, 5; 52, 184–185]. Valdovo medžioklių metu gauti ar kaip duoklė į valdovo išdą surinkti medžioklės produktai XV a. pab. – XVI a. II p. buvo naudojami prabangos daiktams ar dovanoms gaminti. Pavyzdžiui, yra žinoma, jog Zigmanto I arbitras Benediktas Marka puotos metu buvo apdovanotas prabangiais kailiniais [32, 19]. Iš stambiųjų raguočių ragų buvo gaminami indai gėrimams (tą liudija Kernavės žemutinio miesto bei Trakų pusiasalio pilies archeologiniai kasinėjimai) [58, 6], peilių rankenos, šachmatai [63, 98]. Ankstyvosiose bendruomenėse buvo tikima, kad stumbro oda suteikia kariui stiprybės ir jėgos, saugo nuo mirties mūšio lauke, tad minėto gyvūno oda neretai apraukdavo skydus. Taip pat šio gyvūno oda, impregnuota jo paties taukais, buvo naudojama lengvų valtelių gamybai, ypač naudojamų karo žygių metu [22, 112].

LDK valdovo Žygimanto Augusto dvaro sąskaitų knygos atskleidžia medžioklės produktų saugojimo ir realizavimo būdus. Pavyzdžiui, 1543 m. lapkričio 14 d. – 1544 m. gegužės 6 d. Alberto Kimbaro apskaitoje pažymėta, kad Gardine palikta saugoti 30 porų elnio ragų [11, 283] ir briedžių kailių už 30 kapų grašių [11, 287]. Jono Hozijaus apskaitoje pažymėtos išlaidos (4 kapos grašių) šaltkalviui Miklašui už dviejų žvakidžių pagaminimą iš elnio ragų [11, 293], taip pat išlaidos zomšininkui Augustinui už 88 elnėnų ir stirnėnų išdirbimą [11, 295]. Iš medžioklės produktų dažniausiai buvo gaminami prabangos daiktai ar įmantrios dovanos. Tai liudija ir žinutė minėtose dvaro sąskaitų knygose apie duotas 2 kapas grašių dailininkui Erhardui už dviejų elnių ragų nudažymą, herbų išraižymą ir paauksavimą [11, 299].

Dovanojimo aktas, kuriuo deklaruojama draugystė bei lygiavertiškumas, turėjo būti abipusis ir nebūtinai turėti didelę ekonominę reikšmę. Žinoma, valdovo ir jo artimiausios aplinkos siunčiamos dovanos turėjo atitikti jų statusą, o geriausiu atveju sudominti bei pradžiuginti, pavyzdžiui, tokia dovana galėjo būti Sigizmundui Herberšteiniui karalienės Bonos įteikti diržai iš tauro odos, vietinių gyventojų įsitikinimu, turėję palengvinti gimdymą [26, 483; 7, 59–61]. Aptariamo laikotarpio visuomenėje dar vyravo nuostata, kad gimdymo skausmus turėtų palengvinti ir iš stumbro išgaunama pižma (lenk. *piżmo*) [22, 112] (6). Apie neįprastas dovanas kurtos net legendos, pavyzdžiui, *Lietuvos Metraštyje* minimas neva Gedimino sumedžiotas itin stambaus tauro ragas, Ldk Vytauto padovanotas Šv. Romos imperatoriui Zigmantui [12, 128].

Duomenų apie pirminį medžioklės laimikio apdirbimą žinių beveik neturime. Tiesa, turimi informacijos fragmentai leidžia kelti prielaidą, kad žvėriena dažniausiai buvo apdorojama LDK valdovo medžioklės dvaruose. Bene pagrindinės LDK valdovo medžioklės dvarų funkcijos XV a. pab. – XVI a. II p. buvo garantuoti pastogė ir puotavimo vietą į medžioklę atvykusiam didžiajam kunigaikščiui bei jo dvarui, taip pat patenkinti ūkinės

(6) Pižma, arba muskusas – tai patinų egzokrininių liaukų išskiriama stipriai kvepianti riebalinga medžiaga, kuria gyvūnai žymi užimamą teritoriją, lytį ir pasirėngimą poruotis, o vandens žinduoliai juo tepa kailį. Muskusas buvo sunkiai išgaunamas. Net labai maži šios medžiagos kiekiai skleidžia specifinį, neįprastą kvapą, todėl buvo vertinami parfumerijoje ir savo verte prilygo auksui.

medžioklės organizavimo reikmes. Medžioklės dvarai turėjo didelius rūsius, kuriuose buvo laikomos statinės su medžioklės laimikiu ar kiti medžioklės trofėjai, o pagrindinės menės buvo gausiai dekoruotos medžioklės trofėjais [62, 322]. Pavyzdžiui, 1546 m. rugsėjo 6–20 d. Berštuose surengtos medžioklės metu sumedžiotai žvėrienai ir paukštienai konservuoti ar pagardinti buvo sunaudota labai daug prieskonių. Ldk Žygimanto Augusto dvaro sąskaitų knygoje valdovo išdininkas gana dažnai pažymi, kad dėl nenumatytos ar ilgiau, nei buvo įprasta, užtrukusios medžioklės dvaro virtuvė pritrūkdavo prieskonių [10, 99; 101; 131]. 1543 m. rugsėjo 16–22 d. valdovui būnant medžioklėje Gardine kirvio, skirto skerdienui kapoti, taisymui buvo skirti 4 grašiai ir 8 denarai [11, 25]. Valdovo dvaro sąskaitų knygoje 1545 m. minimas ir valdovo kailiadirbys (lot. *pelionem*) Miška [10, 441].

Be žvėrienos, kitas reikšmingas medžioklės produktas buvo kailiai, kurie dažnai tapdavo atsiskaitymo priemone. Neretai valdovas savo pavaldiniams už tarnybą atsidėkodavo įvairios vertės kailiniais. Tai, kad kailiai ar kailiniai tapdavo pinigų ekvivalentu, liudija ir šaltiniai. Pavyzdžiui, Ldk Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygoje minima, kad 1498 m. gegužės 27 d. už kailinius buvo sumokėta 11 kapų grašių [9, 13]. Tų pačių metų birželio 7 d. fleitininkui Mertinui už trejus lapės kailinius sumokėta 6 kapos grašių, po 2 kapas grašių už kiekvienus [9, 13]. Dar 5 kapos grašių už lapės kailinius buvo sumokėta 1498 m. gruodžio 19 d. [9, 29]. 1499 m. vasario 3 d. ponui Ternkai už lapės kailinius iš lapės nugaros buvo sumokėta taip pat 5 kapos grašių [9, 33]. Santykinai brangūs lapės kailiniai iš šio gyvūno nugaros kailio išliko ir XVI a. pr. [9, 109].

Kur kas pigesni buvo kailiniai iš lapės papildvės. Už kambariniui Jonui Pičekui atitekusius lapės kailinius iš lapės papildvės atseikėta 100 grašių [9, 89]. Tiek pat kainavusius kailinius iš lapės papildvės gavo ir kitas valdovo Aleksandro kambarinis Jonas Ogonekas [9, 89], o kambarinis Pakošas – tik už 80 grašių, nors kambariniui Stanislovui Psionkai nepagailėta ir 2 kapų grašių [9, 101]. Valdovo vežikui buvo skirti kailiniai tik už 22 grašius [9, 91]. Minėti pavyzdžiai atskleidžia, kad XV a. pab. – XVI a. I p. kailių vertė Aleksandro Jogailaičio dvare buvo labai įvairi; jų brangumą valdovo aplinkoje lėmė gyvūno rūšis, jo retumas, kailio kokybė (t. y. iš kurios gyvūno vietos jis yra) ir konkretaus gyvūno kailio fizinės savybės. Jau pagaminto produkto kainai įtakos turėjo ir išdirbimo kaštai ar siuvimo išlaidos, taip pat tuo metu vyraujančios mados. Akivaizdu, kad valdovo dvare gyvenantiems asmenims pagal jų užimamą hierarchinę padėtį arba atliktą konkretų darbą buvo atsilyginama skirtingos vertės kailiais.

XV a. kailiais dažnai buvo dekoruojami valdovo drabužiai. Brangių kailinių, kaip matyti iš dvaro sąskaitų knygų, dėvėti nevengtą. Antai iš valdovo išdo kaip atlygis įvairiems valdovo dvaro pareigūnams ir dvarionims buvo apmokėtas kailių įsigijimas: 1499 m. balandžio 29 d. už kailinius Kasparui Ceisui sumokėta 20 auksinų [9, 39], o 1500 m. sausio 13 d. patrankininkui Jurgiui – už 2, 5 kailinių (po 6 auksinus už vieną). Sausio 11 d. už kailinius magistrui kantoriumi Henrikui sumokėta 10 auksinų [9, 61], 1502 m. lapkričio 8 d. už kailinius su apykakle valdovo kunigui ponui Ožarovskui sumokėtos 4 kapos grašių [9, 85], už tokią pat sumą lapės kailinius iš lapės nugaros 1503 m. gavo ir valdovo kapelionas Motiejus [9, 89], o kunigo Teofilijaus kailiniai iš lapės nugaros kailio kainavo puse kapos grašių daugiau [9, 117].

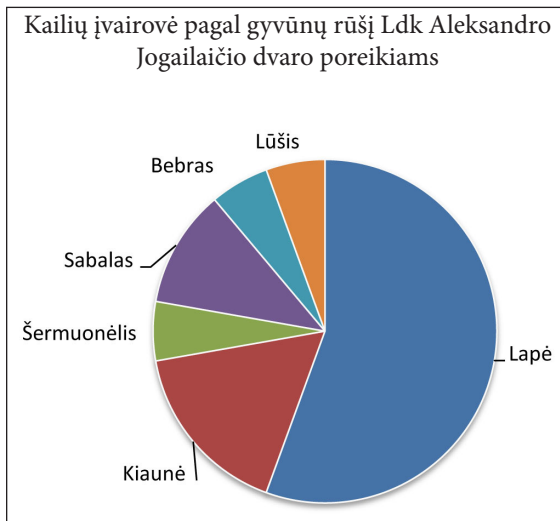
Be jau minėtų lapės kailinių, šaltinyje minimi ir kiti kailiniai žvėreliai – kiaunės, šermuonėliai ir sabalai. Šių žvėrelių kailiukai buvo labai brangūs. Vienas kiaunės kailiukas aptariamuojų laikotarpiu galėjo atitikti vieną auksiną. Šermuonėlių kailiukais buvo puošiamos valdovo mantijos. Dvaro sąskaitų knygoje minima, kad 1500 m. birželio 4 d. Pauliui

Varšuviečiui už kiaunės ir šermuonėlio kailinius buvo sumokėta 90 kapų grašių [9, 69], taip pat iš minėto šaltinio sužinome, kad 1500 m. birželio 19 d. žydui Jaškai už 8 kiaunių kailinių ir vienerių iš sabalų siuvimą (t. y. darbą) buvo atseikėta po pusę kapos grašių už kiekvienus [9, 75]. 1503 m. į Krokuvą per Jonušą buvo pasiųstos 8 kapos grašių už kiaunės kailinius [9, 111]. Sabalų kailis taip pat buvo brangus. Dvaro sąskaitų knygoje pažymėta, kad už sabalo kailiuką, kuris buvo panaudotas kaip įsiuvas, iš valdovo išdo skirta 40 grašių [9, 111].

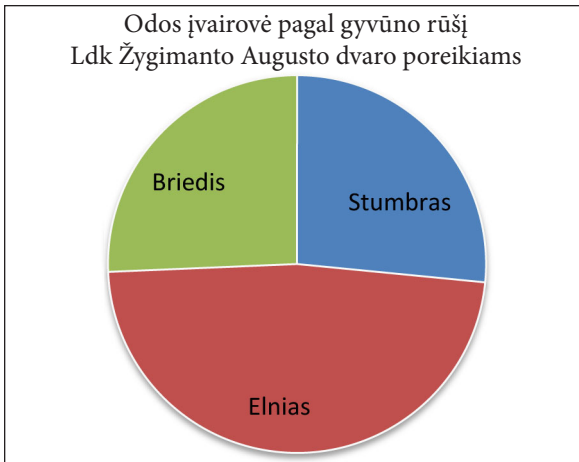
Bebro kailis pasižymi labai geromis fizinėmis savybėmis, kadangi nepraleidžia drėgmės. Ir nors šie kailiai nebuvo tokie prabangūs, kaip anksčiau minėtų žvėrelių, iš bebro kailio pasiūtus kailinius nešiojo ir bajorai. Antai 1503 m. ponas pamokslininkas Grigalis už 2 bebrų kailius sumokėjo 3 kapas grašių [9, 91].

Lūšys medžiotos dėl įvairovės, kadangi margas jų raštas atrodė itin dekoratyviai. Dvaro sąskaitų knygos mini, kad 1500 m. rugsėjo 29 d. kailiadirbiui Savai už lūšies kailį valdovo kailiniams Polocke buvo skirta 70 grašių [9, 245].

Analizuojant Ldk Žygimanto Augusto dvaro sąskaitų knygas matyti, kad šio valdovo valdymo laikotarpiu atsiskaitymas su pavaldiniais natūra menko, palyginti su Ldk Aleksandro dvaru. Valdant Žygimantui Augustui vis rečiau buvo atsiskaitoma kailiniais, tačiau nevengta kaip atlygi dovanoti minkštai išdirbtą odą [10, 147; 169, 177]. Deja, šaltinis nenurodo, kokia tai buvo oda – laukinių ar naminių gyvulių. Tačiau iš medžioklės dvarų gauta laukinių žvėrių oda šaltinyje įvardijama konkrečiai. Antai iš Gardino, Alytaus ir Geranainių į valdovo išdą buvo atvežta 30 stumbrenų, 13 elnenų, 27 briedenos, 88 elnių ir stirnų odos [11, 303]. Nesibodima ir kritusių gyvūnų dalių, kurias buvo galima panaudoti ūkyje. Antai 1543 m. valdovo išdininkas pažymėjo, kad iš Viršupio medžioklės dvaro, kuriame tuo metu egzistavo žvėrynas, buvo gauta 3 nugaišusių briedžių oda [11, 303]. Taigi laukinių žvėrių produktai į LDK valdovo aplinką patekdavo nebūtinai vien tik iš medžioklės.

3 pav. Kailių įvairovė pagal gyvūnų rūšį

4 pav. Odos įvairovė pagal gyvūnų rūšį

Ldk Aleksandro Jogailaičio dvare svarbią vietą užėmė kailiai ir kailio gaminiai (3 pav.). Odos dirbiniai beveik neminimi šio valdovo dvaro sąskaitų knygoje. Daugiausiai kailinių (daugiau nei pusė), skirtų šio valdovo dvaro poreikiams, buvo siuvama iš lapės kailio. Ldk Žygimanto Augusto dvare vyravo kitokie medžioklės produktai (4 pav.) – dažniausia iš laukinių gyvūnų gaunama elnių, stumbrų ir briedžių oda. Tiesa, analizuotuose šaltiniuose nėra žinių apie lokio kailio, šernienos ar laukinių arklių, minimų Lietuvos Statutuose, panaudojimą.

IŠVADOS

Medžioklė LDK buvo puikus mėsos, kailių, kaulų, odos bei kitų nuolat valdovo kasdienybėje naudojamų medžioklės produktų šaltinis. Disponavimas medžioklės laimikiu bei išskirtinės naudojimosi prerogatyvos stiprino politinį valdovo prestižą. Lietuvos valstybės politiniame branduolyje buvo valdovų rezidencijos ir medžioklės pilys. Be Lietuvos valdovų ir sričių kunigaikščių, gana didelę medžiojančiųjų dalį sudarė pilių įgulos, tačiau paprastų bendruomenininkų racione laukinių žvėrių mėsos būta gerokai mažiau.

XV a. pab. – XVI a. II p. LDK stumbrus medžioti galėjo tik pats valdovas. Tai buvo brangiausias medžioklės laimikis. Buvo medžiojami ir kiti stambieji kanopiniai bei kailiniai žvėrys: briedžiai, elniai ir elnės, lokiai, laukiniai arkliai ir kumelės, šernai, stirnos, lūšys. Tuo metu, kai naminių gyvulių kainos kilo, o medžioklinių šunų bei paukščių kainos sumažėjo perpus ar dar daugiau, medžiojamų žvėrių įkainiai XVI a. II p. išliko beveik tokie pat, išskyrus stumbro kainą, kuri, pagal Trečiąjį Lietuvos Statutą, nuo 12 rublių grašių (PLS ir ALS) pakilo iki 20 rublių grašių. Be stumbrų, brango tik bebrai, kurių kaina pakilo nuo 2 kapų grašių iki 4 kapų grašių (juodųjų bebrų) ir nuo 1 kapos grašių iki 2 kapų grašių (už rudąjį bebrą).

XV a. pab. – XVI a. II p. valdovo racione vyravo naminių gyvūnų mėsa. Vis dėlto neretai stengtasi suderinti valdovo medžioklės pramogą su ekonomine būtinybe – LDK gerokai ilgiau nei Vakarų Europoje sumedžiota žvėriena buvo papildomos didžiojo kunigaikščio dvaro maisto atsargos. Būtinybė susimedžioti sau maisto neslėgė didžiojo

kunigaikščio pečių, kadangi XV a. pab. – XVI a. II p. specialias medžioklės tarnybas turintys valstiečiai – kiaunininkai (rusėn. *куничьник*), šernininkai (rusėn. *свинух*), bebrininkai (rusėn. *бобровник*), gojininkai (rusėn. *гаевник, влад гаевъництва*) – aprūpindavo valdovo dvarą reikiama miško produktais bei žvėriena. Daug medžioklės produktų į valdovo dvarą pristatydavo šauliai (lot. *sagittarius*, rusėn. *стрелец*). XVI–XVII a. laukinių gyvūnų (stumbrų, briedžių, tauriųjų elnių bei šernų) apyvarta LDK valdovo aplinkoje dar labiau sumažėjo.

LDK XVI a. suintensyvėjusi medžioklės plotų apsauga nereišė didžiojo kunigaikščio siekio apsaugoti gyvūnų rūšis nuo galimo išnykimo. Ji turėjo garantuoti tik nuolatinę medžiojamos faunos pasiūlą, kadangi šiuo laikotarpiu buvo pripažįstamos nuosaikaus hedonizmo normos, deklaruojančios žmogaus pranašumą prieš žvėrį ir pabrėžiančios žmogaus teisę saikingai džiaugtis visomis girių teikiamomis gėrybėmis.

Net ir sumenkus medžioklės kaip maisto šaltinio reikšmei (apie tai galima spręsti iš XVI a. II p. atpigusio medžioklės inventoriaus), laukiniai žvėrys išliko reikšmingi didžiojo kunigaikščio medžioklės ūkiui, o jų brangumą lėmė kiti veiksniai – medžioklės prestižiškumas ir teisė / garbė nukauti stambų žvėrį.

Iš medžioklės laimikio pagaminti prabangos daiktai ir žvėriena tapdavo puikia dovana, šiais produktais buvo atsiskaitoma su valdovo dvaro pareigūnais. Kailiai ar kailiniai XV a. pab. – XVI a. I p. Ldk Aleksandro Jogailaičio dvare tapdavo pinigų ekvivalentu. Jų vertę dvare lėmė gyvūno rūšis, jo retumas, kailio kokybė (t. y. iš kurios gyvūno vietos jis yra) ir gyvūno kailio fizinės savybės. Jau pagaminto produkto kainai įtakos turėjo išdirbimo kaštai ar siuvimo išlaidos bei vyraujančios laikotarpio mados. Skirtingos vertės kailiais buvo atsilyginama pagal valdovo dvare gyvenančių asmenų užimamą hierarchinę padėtį arba už atliktą konkretų darbą. Ldk Žygimanto Augusto valdymo laikotarpiu atsiskaitymas su pavaldiniais medžioklės produktais menko, palyginti su Ldk Aleksandro dvaru. Valdant Žygimantui Augustui vis rečiau buvo atsiskaitoma kailiniais, tačiau nevengota kaip atlygį dovanoti minkštai išdirbtą odą.

Gauta 2018 06 25
Priimta 2018 09 24

Šaltiniai ir literatūra

- [1] *Archiwum Główne Akt Dawnych*, F. Archiwum Skarbu Korone, Dz. 3, MKF 4949, cz. II, l. 1169.
- [2] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f.: Jasas, b. 1–97.
- [4] KERŠIENĖ, Dovilė. Epistolografija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI a.: nuo ARS DICTAMINIS iki literatūrinio laiško. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
- [5] PILIČIAUSKIENĖ, Giedrė. Galvijų kaulų iš Vilniaus žemutinės pilies teritorijos osteologinė analizė ir amžiaus nustatymas pagal dantų struktūrą. Daktaro disertacija. Kaunas: Lietuvos veterinarijos akademija, 2008.
- [6] EBERHARD, Windecke. *Imperatoriaus Zigmanto knyga XV a. Lietuvos valdovų portretai. Pasakojimai ir vaizdai*. Sud. J. Kiaupienė, R. Petrauskas. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2015.
- [7] *Kraštas ir žmonės*. Imperatoriaus pasiuntinio Sigizmundo Herberšteino 1517–1526 metų kelionėse surinktos žinios. Apie žvėris ir jų medžiojimą. Parengė J. Jurginis, A. Šidlauskas. Antrasis papildytas leidimas. Vilnius, 1988.
- [8] HUSOVIANAS, Mikalojus. *Raštai. Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę*. Vilnius, 2007.

- [9] *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*. Parengė D. Antanavičius, R. Petrauskas. Vilnius, 2007.
- [10] *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvaro sąskaitos (1543–1548)*. Kn. 1. Parengė D. Antanavičius, vertė S. Narbutas. Vilnius, 2009.
- [11] *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvaro sąskaitos (1543–1544)*. Kn. 2. Parengė D. Antanavičius, vertė S. Narbutas. Vilnius, 2012.
- [12] *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*. Vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė R. Jاسas. Vilnius: Vaga, 1971.
- [13] *Lietuvos Metrika (1533–1535)*. 8-oji Teismų bylų knyga. Parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė ir kt. Vilnius, 1999.
- [14] *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529)*. Užrašymų knyga 12. Parengė D. Antanavičius, A. Baliulis. Vilnius, 2008.
- [15] *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537)*. Užrašymų knyga 19. Parengė D. Vilimas. Vilnius, 2009.
- [16] *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546)*. Užrašymų knyga 25. Parengė D. Antanavičius, A. Baliulis. Vilnius, 1998.
- [17] *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 531 (1567–1569)*. Viešųjų reikalų knyga 9. Parengė L. Anužytė, A. Baliulis. Vilnius, 2001.
- [18] *Listy z lat 1548–1550 ze zbiorów Władysława Pocięchy, Witolda Taszyckiego i Adama Turasiewiczza. Listy polskie XVI wieku*. T. 2. Pod redakcją K. Rymuta. Kraków: Polskiej akademii umiejętności, 2001.
- [19] *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529)*. Parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius. Vilnius, 2001.
- [20] PROCHASKA, Antoni. *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae (1376–1430)*. *Monumenta medii aevi historica. Res gestas Poloniae illustrantia*. Cracoviae, 1882.
- [21] RICHENTAL, Ulrich. *Chronik des Konstanzer Konzils 1414–1418*. Hrsg. Th. M. Buck. Ostfildern, 2011.
- [22] STRYJKOWSKI, Maciej. *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*. T. 1. Warszawa, 1846.
- [23] *Statut Litewski drugiej redakcyi (1566)*. Wyd. F. Piekosiński. Kraków, 1900.
- [24] *1588 metų Lietuvos Statutas*. T. 2: Tekstas. Parengė I. Lappo. Kaunas, 1938.
- [25] Ревизия пущъ и переходовъ звериныхъ въ бывшемъ Великомъ Княжестве Литовскомъ, съ присовокуплениемъ грамотъ и привилегий на входы въ пущи и на земли. *Pietinė Lietuva G. Valavičiaus 1559 metų Lietuvos girių aprašyme*. Sudarė V. Žemaitis. Čikaga, 1964.
- [26] ГЕРБЕРШТЕЙНН, Сигизмунд. *Записки о Московии в двух томах. Памятники исторической мысли*. Т. I. Москва, 2008.
- [27] Устава на волоки господара короля его милости у – во всемъ Великомъ Княжестве Литовскомъ. *Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metų*. Parengė A. Rimka. Kaunas, 1925.
- [28] Устава и инструкция господарскимъ лесничимъ, данная великимъ княземъ Сигизмундомъ Августомъ. *Русская Историческая Библиотека. Т. XXX. Литовская Метрика. Книга шестая публичныхъ дел*, 1914.
- [29] BERGMAN, Charles. *Hunting Rituals and Animal Rights in Early Modern England. A Cultural History of Animals in the Renaissance*. Vol. 3. Oxford, New York, 2007, p. 53–57.
- [30] BESALA, Jerzy. *Małżeństwa królewskie Jagiellonowie*. Warszawa, 2006.

- [31] BOEHER, Bruce. Introduction: The Animal Renaissance. *A Cultural History of Animals in the Renaissance*. Vol. 3. Oxford, New York, 2007, p. 1–27.
- [32] ČAPAITĖ, Rūta. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kasdienybė pagal jo ir jo amžininkų korespondenciją. *Alytaus miesto istorijos fragmentai*. Sudarė A. Jakunskienė. Alytus, 2001, p. 10–27.
- [33] DUBONIS, Artūras. Pirmieji du Lietuvos šimtmečiai. Geografinė, geopolitinė, geokultūrinė aplinka. Gyventojai. *Lietuvos istorija. XIII a. – 1585 m.* T. 3. Sud. D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas. Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 19–240.
- [34] GUDAVIČIUS, Edvardas. Pora pastabų apie tautinės lietuvių savimonės atsiradimą. *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*. Sud. R. Trimonienė, R. Jurgaitis. Šiauliai: Saulės delta, 2007, p. 85–95.
- [35] Grašis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus, žiūrėta 2018 02 05]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/grasis-102106>.
- [36] *Iš medžioklės ir žūklės istorijos Lietuvoje*. Parengė B. Kulnytė, E. Lazauskaitė. Lietuvos nacionalinis muziejus. Paroda 1998 10 01–1998 12 01, 1998.
- [37] KAMIENIECKI, Witold. *Rozwój własności na Litwie w dobie przed I Statutem*. Kraków, 1914.
- [38] KOLANKOWSKI, Ludwik. *Zygmunt August Wielki Księżę Litwy do roku 1548*. Lwów, 1913.
- [39] *Lietuvos Didžiųjų Kunigaikščių Rezidencija Vilniuje*. Sudarė V. Urbanavičius. Vilnius: Versus Aureus, 2010.
- [40] *Lietuva žemėlapiuose*. Sud. A. Bieliūnienė, B. Kulnytė, R. Subatniekienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011.
- [41] MACHOVENKO, Jevgenij. Miškų teisinė apsauga Lietuvos Statutuose. *Teisė*, 2013, Nr. 86, p. 7–19.
- [42] MACHOVENKO, Jevgenij. Laukinės gyvūnijos teisinė apsauga Lietuvos Statutuose – viešojo ar privataus intereso gynimas? *Nepriklausomos Lietuvos teisės: praeitis, dabartis ir ateitis*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys: Liber Amicorum profesorium Jonui Propiesčiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 585–595.
- [43] MANNING, Roger B. *Hunters and Poachers. A Cultural and Social History of Unlawful Hunting in England 1485–1640*. Oxford: Clarendon, 1993.
- [44] Marvin, Perry Wiliam. *Hunting Law and Ritual in Medieval English Literature*. Cambridge, 2006.
- [45] MICHAEL, L. W. The History of German Game Administration. *Forest Conservation History*, 1970, Vol. 14, No. 3 (Oct.).
- [46] MICKŪNAITĖ, Giedrė. Didžiojo kunigaikščio medžioklė: pasakojimas, vaizdas, alegorijos. *Acta academiae artium Vilnensis*. T. 55. Vilniaus dailės akademija, 2009.
- [47] RAGAUSKIENĖ, Raimonda. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*. Vilnius: Valstybės žinios, 2002.
- [48] RAGAUSKIENĖ, Raimonda. Valdovas ir didikas: Žygimanto Augusto ir Mikalojaus Radvilos Rudojo 1546–1572 m. komunikacijos modelis jų korespondencijos šviesoje. *Lituanistica*, 1998, Nr. 2(34), p. 13–41.
- [49] PEARSON, Kathy. L. Nutrition and the Early-Medieval Diet. *Speculum*, 1997, T. 72(1), p. 1–2.
- [50] SAMOJLIK, Tomasz.; JĘDZEJEWSKA, Bogumila. Zygmunt August a ochrona żubra. *Servitium et amicitia. Studia z dziejów kariery i awansu w Polsce Jagiellonów*. Sandomierz: Diecezjalne i Drukarnia, 2011.
- [51] SAMSONOWICZ, Agnieszka. *Łowiectwo w Polsce Piastów i Jagiellonów*. Warszawa, 2011.
- [52] SLIESORIŪNAS, Gintautas. *Lietuvos istorija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija XVI a. pab. – XVIII a. pradžioje (1588–1733)*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto l-kla, 2015.

- [53] STEPONAVIČIENĖ, Daiva. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga XIII a. vid. – XVI a. pr.* Vilnius, 2007.
- [54] STEPONAVIČIENĖ, Daiva. Puotos Lietuvos valdovo dvare Gotikos laikais (XIV a. pab. – XV a.). *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 2002, Nr. 54, p. 54–59.
- [55] THOMAS, Keith. *Man and the Natural World. A History of the Modern Sensibility.* New York: Pantheon, 1983.
- [56] TYLA, Antanas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas XVI amžiaus antroji pusė – XVII amžiaus vidurys.* Vilnius, 2012.
- [57] URBAN, Wiliam. *Žalgiris ir kas po jo. Lietuva, Lenkija ir Vokiečių ordinas – nemirtingumo beiškant.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.
- [58] VITKŪNAS, Manvydas. Medžioklė XIII–XIV a. (tyrinėjimų Pietryčių Lietuvoje duomenimis). *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 2009, Nr. 76.
- [59] VETEIKIS, Tomas. Lietuvos pristatymas Europai Giesmėje apie stumbrą. *Raštai. Mikalojus Husovianas.* Vilnius, 2007.
- [60] VETEIKIS, Tomas. Mikalojus Husovianas epochų ir tapatybių sankirtose. *Raštai. Mikalojus Husovianas.* Vilnius, 2007, p. 205–302.
- [61] VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ, Regina. *Punios piliakalnis.* Vilnius: Mintis, 1974.
- [62] ŻUCHOWSKI, Tadeusz J. Zamek myśliwski – formowanie się nowego typu rezydencji monarszej. Geneza – specyfika – odmiennosci. *Władza i architektura. Rezydencje monarchów i siedziby władz państwowych w Europie – formy i funkcje (XV–XXI w.).* Redakcja naukowa A. Czarniecka, P. Deles, A. Sołtys. Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum, 2016.
- [63] ŽULKUS, Vladas. *Viduramžių Klaipėda. Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija.* Vinius: Žara, 2002.

TOMA ZARANKAITĖ-MARGIENĖ

Prices and Value of the Hunted Animals and Hunting Products in the Late Fifteenth and the Second Half of the Sixteenth Century in the Environment of the Ruler of the Grand Duchy of Lithuania

Summary

The essence of hunting as a historical phenomenon cannot be defined in the economic aspect alone. In the Middle Ages and in the Early Modern Period, it was a multi-faceted symbiotic relationship combining both the daily life of the Grand Duke of Lithuania, the economic life of the state, and even foreign policy. It also partially shaped the image of the sovereign and legitimated his power. Hunted animals provided meat, bone material, furs, skins, and other products necessary for the needs of the ruler's court. This article represents the latest research on the prices and value of the hunted animals and the products made from them in late fifteenth century and the second half of the sixteenth century in the environment of the ruler of the Grand Duchy of Lithuania. The second part of the analysis reveals the variety and prices of different products made from the hunted animals and their use. **Keywords:** hunting, ruler of the Grand Duchy of Lithuania, hunting kill, hunting product, price, value